

УДК 1.17.7.73.79 (791)

Катерина Ірдиненко

ТРАНСФОРМАЦІЇ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ В МИСТЕЦТВІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується художньо-естетичний досвід у мистецтві ХХ століття. Концептуальні розходження в тлумаченні постмодерністського мистецтва в сучасній українській естетиці свідчать про його неоднозначність, відсутність усталених підходів. Автор статті намагається переосмислити, надати власне тлумачення цього феномену.

Ключові слова: досвід, постмодернізм, авангард, трансформація, сучасне мистецтво, модерн.

Irdynyenko K. Transformation of art-aesthetical experience in the XX century art

This article is devoted to the analysis of art-aesthetical experience in the XX century art. The conceptual differences in understanding of postmodern art in modern Ukrainian aesthetics describe the different views and opinions. The author is tried to think and give the own understanding of this phenomenon.

Key words: experience, postmodernism, avangard, transformation, modern art, modern.

Ирдиненко Е. Трансформации художественно-эстетического опыта в искусстве XX столетия

В статье анализируется художественно-эстетический опыт в искусстве XX столетия. Концептуальные различия в понимании постмодернистского искусства в современной украинской эстетике свидетельствуют о неоднозначности, отсутствию установленных подходов. Автор статьи пытается переосмыслить и представить собственное понимание этого феномена.

Ключевые слова: опыт, постмодернизм, авангард, трансформация, современное искусство, модерн.

Ситуація пошуків у мистецтві ХХ століття, що породжена зміною світовідношення людини є відправним пунктом для естетич-

ного розуміння надзвичайно зміненого внутрішнього світу особистості. Художні пошуки постмодерну спрямовані насамперед на вираження внутрішнього життя людини, можливостей її психіки. Це стимулює інтерес сучасного мистецтва до людських переживань сфери чуттєвості і формує онтологію суто особистісного буття у світі мистецтва. Все це руйнує нормативність класичної естетики, створює зовсім іншу проблематику і категоріальний апарат некласичної естетики. Мистецтво постмодернізму не випадково активно використовує спрощені художні моделі, кітчеві конструкції для впливу на буденну свідомість людини. Завдяки їм сприймання художніх творів забезпечує реципієнту емоційний комфорт, психологічну релаксацію, знімає нервові напруження. Сенсове поле твору презентується також не як проблемна ситуація, яка потребує пошуку шляхів розв'язання, а як аксіома, заснована на міфоподібній фольклорній схемі, що дозволяє утвердити вічні цінності буття, непорушність його моральних основ. Мистецтво в цьому випадку виступає як фактор стабілізації життя людини, допомагає адаптації її в навколишньому середовищі, гармонізує відносини зі світом.

Вагомим підґрунтям для аналізу природи і сутності мистецтва постмодерну є праці представників різноманітних західних філософських шкіл: Р. Барта, Ж. Бодрійяра, Ю. Габермаса, І. Гассана, Ж. Дельоза, Ж. Дерріди, П. Козловські, Ж.-Ф. Ліотара, К. Леві-Стросса, М. Фуко, в яких осмислюються та узагальнюються особливості постмодерністського світобачення, а постмодерн вивчається як культурно-історичний феномен.

Цікавою є позиція французького філософа і теоретика культури М. Фуко, який пропонує «нову філософію» – філософію трансгресії – виходу «за» та «крізь» межу, за якою втрачають сенс базові опозиції, цінності, смисли західного культурного світу. Р. Барт у роботі «Від твору до тексту» стверджує, що в культурі постмодернізму «руйнується» сам твір як цілісність, як чітка послідовність елементів. Наочність зримість твору замінюється безліччю смислів, притаманних тексту. За формулюванням Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, «ми живимо в столітті часткових об'єктів, цегли, яка була розбита вщент, і їх залишків. Ми вже більше не віримо в міф про існування фрагментів, які подібно до обламання античних статуй, чекають останнього, хто підвернеться, щоб їх заново склеїти і відтворити ту ж саму цілісність і цільність образу оригіналу» [1].

Характер впливу сучасного мистецтва на особистість неможливо розкрити без урахування робіт західних теоретиків та практиків

мистецтва, що стосуються власне особливостей мистецтва постмодернізму: Т. Адорно, Ж. Батая, В. Вельша, Ч. Дженкса, У. Еко, Х. Ортеги-і-Гассета, Л. Фідлера та інших, і відповідно праці російських та українських вчених: С. Балакіревої, Т. Гуменюк, О. Кривцун, В. Личковаха, В. Лук'янця, Г. Меднікової, Н. Маньковської, А. Мігунова, В. Панченко, О. Соболя, які аналізують різноманітні художні форми постмодерну, динаміку його розвитку.

Художня культура – феномен конкретно історичний і тому являє собою щось раз і назавжди незмінне. Кожна історична епоха може бути представлена конкретно художньою культурою, яку можна визначити за низкою різноманітних чинників. У художній культурі постмодерної доби зберігаються елементи культури традиційної та інноваційно-креативної, виявляє себе пізній модернізм (трансавангард), створюючи живу тканину культурного буття нашої епохи [2, с. 78]. В усіх видах мистецтва постмодерної епохи можна простежувати звернення до попередніх епох і стилів. Часто можна зустріти вклинення постмодернізму до науки, де, на думку Володимира Личковаха, цитування минулих культур відбувається за допомогою префіксів «нео-», «пост-», «транс-», «ультра-», «гіпер-», «над-». Постмодерна культура демонстративно синтезує мистецтво й антимистецтво, естетику, й антиестетику, психологію, фізіологію, психоаналіз, шизоаналіз [3, с. 63].

Увага до культури, естетики та мистецтва постмодернізму з'явилася в нашій країні в другій половині 80-х років, коли його західні примірники були не просто імпортовані, а були емблемою унікальної культурної ситуації. В естетичну свідомість увірвалося безліч художніх напрямів, художніх стилів, форм. На початку ХХІ ст. філософська думка зіткнулась з реальним, вкрай суперечливим і навіть трагічним соціальним буттям найбільш неврівноваженого проміжку модерної історії. У загальному комплексі наук про людину естетика виявила здатність бути аксіологією культури, а естетичні виміри сягають найглибиннішої сутності людини як родової істоти, вказують на її унікальність та цінність. Мистецтво ж часто асоціюють із самосвідомістю розвитку людства. Існування розрізнених поглядів, позицій, які не можуть скластися в єдиний конгломерат, закономірно відбиваються на сплетінні різних ідей, течій і напрямів, що демонструють складність, суперечливість, хаотичність та антиномічність сучасної доби.

Постмодерна культура суперіндустріальна, технотронна, інформаційна, телекомунікаційна, постсучасна. Культурний парадиг-

мі постмодернізму притаманні незавершеність, фрагментарність, тяжіння до реконструкції, колажність, відмова від канонів, інтерес до езотеричного, алегорій і міфів тощо. Епоха постмодерну спростовує постулати про те, що традиція вичерпала себе і що мистецтво повинне шукати іншу форму. А відтак, постмодернізм звертається до готового, минулого, того, що вже відбулося з метою заповнити недолік власного змісту. Таким чином, постмодерн демонструє свою крайню традиційність і протиставляє себе нетрадиційному мистецтву авангарду. Хоча перша згадка про постмодернізм датується 1917-м роком, лише наприкінці 60-х років він набув своїх виразних форм і значень, спочатку в архітектурі, а далі – в мистецтві, в цілому, а літературі зокрема. Французький філософ Ж.-Ф. Лютар (нар. 1924) повернув це поняття до вирішення філософських проблем. З боку неklasичної філософії та естетики критикується класична наукова та загальнокультурна парадигма. Ідею суб'єкта відкрито – саме як центр теоретичних міркувань. Виникає філософствування без суб'єкта («скандальна ситуація»). Замість категорій суб'єктивності, інтенціональності, рефлексивності постають терміни «потік бажання», «позаособистісні швидкості», інтуїтивні інтенсивності», йдеться про «деструкцію» повноти смислу, тотальності, яка не терпить порожнеч. Відкидається можливість відгуку первісних феноменів, що виражаються в деривативних формах; окрема подія вже пов'язується з першосмислом як своїм джерелом. На противагу цьому головна увага постмодернізму зосереджується на дисконтинуумі. Подія має розглядатися сама в собі, в її самодостатності.

Постмодерністське мистецтво, відмовляючись від стильової і жанрової визначеності мистецтва класичного, поєднуючи природне і надприродне, фантастичне і гротескне, серйозне і комічне, відображення, хаос, запанував у житті. Проте через цю поліфонію хаос відкривається нам не як стан системи, а як форма переходу від однієї гармонії до іншої, складнішої. Абсурдність, безсенсиовність, нікчемність життя видаються уявними, вони долаються внаслідок гротеску, іронії, протистояння. Постмодерністській умонастрій несе в собі відбиток розчарування в ідеалах і цінностях, це епоха втомленої, ентропійної культури, відміченої есхатологічними настроями, естетичними мутаціями, дифузією великих стилів, зміщення художніх мов.

Художник сучасності вже не сумує за втраченими еталонами, він зневажливо повертає її до своїх ніг, відхрещується від них,

створюючи власну систему цінностей, побудовану на запереченні, як вже не раз бувало. Але безвихідь парадоксу полягає в тому, що прагнення до нового шляхом повертання в прах старого саме і є лише старим методом. Фантазія художника створює свідомо агресивну, епатажну картину світу, філософія відчаю переростає у філософію заперечення. Як підкреслює Ю. В. Романенкова: «Творча особистість сучасності немов креслить крейдою коло, в центрі якого знаходиться сама, не допускаючи в нього більше нікого. Вона замикається в собі, постійно рефлексуючи, але ця замкненість уже не є знаком сплеску творчої енергії, що народжується. Первинний креативний задум часто не зберігається зі своїм втіленням у життя. Але «програма» заперечення і методи його вираження у кожного художника свої».

Епоха постмодерну спростовує постулати про те, що традиція вичерпала себе і що мистецтво повинне шукати іншу форму. А відтак, постмодернізм звертається до готового, минулого, того, що вже відбулося з метою заповнити недолік власного змісту. Таким чином, постмодерн демонструє свою крайню традиційність і протиставляє себе нетрадиційному мистецтву авангарду.

Широке розуміння традиції як багатой і різноманітної мови форм, чий діапазон тягнеться від давнього Єгипту й античності до модернізму XX століття, виливається в концепцію постмодернізму як фрістайлу в мистецтві, що продовжив естетичну лінію маньєризму, бароко, рококо.

Наразі постмодерністський діалог з історією культури пов'язаний з відродженням інтересу до проблем гуманізму в мистецтві, тенденціями його антропоморфізації, що виражається поверненням до фігуративності, пильній увазі до змістовних моментів творчості та емоційно-емпатичних аспектів. Разом із тим полемічна напруженість цього діалогу створює своєрідний іронічний подвійний код, що підсилює ігровий початок постмодернізму в мистецтві. Його стилістичний плюралізм, програмний еклектизм утворюють простір у величезному пласті сучасної театралізованої культури, чия декоративність і ментальність акцентуються на виразно-образотворчому початку в мистецтві і стверджує себе в спірності з тенденціями абстрактного концептуалізму попереднього модерністського періоду. Поняття постмодернізму, хоча й виникає в американському культурному просторі (що видається абсолютно логічним з огляду його історичного формування), але стверджується саме в європейській культурній традиції, надалі ж розповсюджу-

ється масовою культурою та починає сприйматися як транскультурне надбання. Будучи сукупним позначенням різнопланових тенденцій у самоусвідомленні й самовизначенні культури сучасного світу, протягом останньої третини XX століття постмодернізм активно розвивається одночасно на двох континентах – Європі, що втрачає світове культурне домінування, та Америці, що його набуває. Проте в Америці він сприймається як затвердження мислення молодшої культури, в Європі – як затвердження нового типу мислення, відмінного від класичного. «Постмодернізм виникає там і лише там, де сучасне освічене, раціонально організоване суспільство ... не потребує більш боротьби зі своїми ворогами і може їх інтегрувати в свої структури подібно до того, як сучасні музеї інтегрують в себе різноманітні знаки «іншого».

У 70-х роках XX століття відбувається остаточне самоствердження і визнання постмодернізму як особливого культурного парадоксу, новітньої форми культури, що постає своєрідною сенсацією. «Слово «постмодернізм» тоді не мало ще того загального підтексту «світобачення», який вже відчувається в книзі Чарльза Дженкса «Мова постмодерної архітектури», що вийшла в Німеччині в 1978 році. У цей же час у США й у Франції одночасно з'явився цілий «пучок» архітектурознавчих робіт аналогічного типу». Отже, поняття «постмодернізм», ввібране в естетичний дискурс з архітектури, входить осмисленим через мистецтво до сучасної естетики як раціонально-чуттєва норма, що породжує надалі світоглядний принцип. Естетика у формуванні постмодернізму постає як первинна, а надалі естетичні принципи перетворюються на фундаментальні в розумінні таких класичних засад, як пізнання реальності й істини, що, своєю чергою, робить проблему «естетичного» однією з центральних у сучасній науковій думці. У 80-х роках завдяки роботам Ж.-Ф. Ліотара, що ввів дискусію про постмодернізм у сферу філософії, останній отримує статус поняття, яке стає дуже популярним, та розповсюджується по всьому світу і стає навіть певною інтелектуальною модою. Синтез різних видів мистецтва і художніх стилів особливо притаманні постмодерністському балету. Для втілення принципу подвійного кодування постановники використовують різні візуальні та шумові ефекти, які доносять «бачення» й «голоси» інших часів, завдяки чому створюється багатовимірний інтерпретація сюжету.

Постійно перебуваючи в творчому пошуку постмодерністський балет розглядає танець як синтез духовного і тілесного, велика ува-

га приділяється можливостям виразу засобами танцю незвичайних філософських ідей. Звідси – метафорична сутність сучасного балету, велика роль асоціацій. При цьому своєрідними прийомами досягається емоційний ефект. До танцю вводяться гра, імпровізація, цитатність, колажність.

Цитатність постмодерністського балету виявляється в поєднанні танцювальної техніки різних народів, епох і соціальних шарів (класичного європейського, індійського, сучасного японського, африканського танцю, регтайму, брейку, кантрі-дансу, фламенко й ін.). Цитатність постмодернізму є очевидною і у використанні класичних мелодій, і в їх електронній обробці, що іноді залишає тільки натяк на первинний мотив.

Колажність постмодернізму пов'язана з об'єднанням прийомів класичної європейської, східної, народної музики, поп-музики, джазу і т. п. У творах музикантів широко використовуються останні досягнення техніки (синтезатори і комп'ютерна обробка музики). Разом з суто музичними прийомами в хореографічні композиції вводяться світлові та шумові ефекти (шум вулиці, гудки паровозів, телефонні дзвінки), розмова.

На думку письменника У. Еко, постмодернізм знаменує собою початок радикальної зміни культурних парадигм. Сучасне суспільство знаходиться на розломі культурних епох. Залишається відкритим питання про можливості і форми продовження культурних традицій. Живучи серед «уламків» минулого, ми ще ясно не бачимо майбутнього.

Протягом останньої чверті XX сторіччя термін «посмодернізм» розповсюдився на всі сфери культури. Уже на початку 90-х рр. XX століття ажіотаж навколо постмодернізму спадає, і він вступає в смугу «усталеного» існування. Ситуація постмодернізму так чи інакше віддзеркалюється в найрізноманітніших сферах людської життєдіяльності.

Література:

1. Жукова Н. А. Елітарність як компонент культуротворення: досвід некласичної естетики // Н. А. Жукова – К. : Парапан, 2010. – 244 с.
2. Зибайлов Л. К., Шапинский В. А. Постмодернизм : учебное пособие / Л. К. Зибайлов, В. А. Шапинский. – М., 1993.
3. Козловский П. Культура постмодерна / П. Козловский. – М., 1997. – 240 с.
4. Личковах В.А. Некласична естетика в культурному просторі XX – поч. XXI століть / В.А. Личковах. – К. : НАРККиУ, 2011. – 224 с.

5. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма / Н. Б. Маньковская. – СПб. : Алетейя, 2000. – 177 с.
6. Умберто Е. Философия модерна / Е. Умберто. – Р., 1988. – 220 с.
7. Соболь О. М. Постмодерн і майбутнє філософії / О. М. Соболь. – К. : Наукова думка, 1997. – 188 с.

Рецензент** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології, кіно-, телемистецтва Інституту культури та мистецтва ЛНУ імені Тараса Шевченка **І. А. Федь